
blikrichting niet langer gericht op één (ware) kerk en wordt het perspectief in de tijd verruimd. Een nadeel is dat daarmee ook een zekere relativering kan meekomen: tegenover elk standpunt staat immers een ander.

Een mooi voorbeeld van de manier waarop de principes van religiegeschiedenis in de praktijk toegepast worden is het boek van Arie van der Stoep over het eiland Schiermonnikoog. In de twintigste eeuw hebben hier verschillende geloofsgemeenschappen naast elkaar bestaan: de vrijzinnige hervormden in de dorpskerk ('got tjark'), orthodoxe hervormden in hun kapel aan de Badweg (thans: verenigingsgebouw *Kittiwake*), gereformeerden (waaronder veel nazaten van in de 19^e eeuw van de Friese wal geïmmigreerde veeboeren), een klein groepje vrijgemaakte gereformeerden en rooms-katholieken. De laatsten exploiteerden net als de gereformeerden een kindervakantiehuis op het eiland (St. Egbert resp. Elim, thans *Vita Maris*).

Tot nu toe zijn al deze geschiedenissen vooral bestudeerd 'van binnenuit': door degenen die er zelf deel van uitmaakten en vertelden uit eigen ervaring. Van der Stoep hanteert een andere invalshoek. Hij schrijft geen kerkelijk gedenkboek, maar een voor breed publiek bedoelde cultuurhistorische studie. Er wordt begonnen met een weergave van de voorgeschiedenis, vanaf de kerstening in de vroege Middeleeuwen. Eerder onderzoek van Anthony Winkler Prins (1868) en Louise Mellema (1973) ligt daaraan ten grondslag. Daarna komen, vanaf de late achttiende eeuw, de contouren in zicht van de geloofsgemeenschappen zoals we die heden ten dage nog kennen – of in een recent verleden hebben gekend. Van der Stoep hanteert een afgewogen stijl. Juist bij de meer flamboyante figuren uit de plaatselijke kerkgeschiedenis komt die goed tot zijn recht. Het optreden van de ultra-vrijzinnige Louis Adrien Bähler (1895-1902) in de 'got tjark' werd door de orthodoxen als dermate 'kerkverwoestend' ervaren, dat het uiteindelijk zelfs leidde tot de oprichting van de Gereformeerde Bond in

de Nederlandse Hervormde Kerk (1906). De gereformeerde Hendrik Hasper (1912-1917), vooral bekend geworden als psalmrijmer, ging conflicten evenmin uit de weg. Een methode van 'hoor en wederhoor', vanuit verschillende invalshoeken, is dan uitstekend geschikt voor een genuanceerde beoordeling achteraf.

Kerkhistorische achtergronden komen in dit boek goed tot hun recht. Nader onderzoek verdient een maatschappelijk aspect dat Van der Stoep wel aanduidt, maar dat in het kader van dit boek niet wordt uitgewerkt: de rol van de zeevaartkapiteins en de zeevaartschool, in de late negentiende eeuw de 'intellectuele elite' van Schiermonnikoog (p. 69). Internationale indrukken op de grote vaart en een exact-wetenschappelijke inslag ('geloven doe je in de kerk, hier moet je het weten', zoals de directeur van de zeevaartschool opmerkte) zouden de vrijzinnigheid ter plaatse hebben bevorderd. Zo'n stelling is nadere onderbouwing waard.

Van der Stoep maakt met deze studie duidelijk hoe vruchtbaar de aanzetten vanuit de religiegeschiedenis kunnen zijn. Toch is belangrijk om het perspectief van binnenuit, dat zo karakteristiek is voor menige in de 19^e en 20^e eeuw geschreven lokale kerkgeschiedenis, niet uit het oog te verliezen. Mensen leven niet alleen in het geheel van maatschappij en cultuur, maar ook in de levensbeschouwelijke delen. Om de typische eigen sfeer daarvan op Schiermonnikoog te proeven doet de geïnteresseerde lezer er goed aan om ook nog eens te grijpen naar werk als dat van de vrijzinnige Jacob J. Visser (*Kerkelijk leven op Schiermonnikoog*, 1976) of de gereformeerde Henk Staal (*En zij kwamen in Elim aan*, 1998). Daar staat tegenover dat de geloofsgemeenschappen, inclusief de St. Egbertsparochie, vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw zelf steeds nauwer op elkaar en op het geheel van de dorpsamenleving betrokken zijn geraakt. Van der Stoep laat dat overtuigend zien. Vermelding verdienen tenslotte de uitstekende illustraties. –